

УДК 339747:33(477)

Диба М.І., Осадчий Є.С.

ВПЛИВ ЕКОНОМІЧНОЇ КРИЗИ НА ІНВЕСТИЦІЙНИЙ КЛІМАТ В УКРАЇНІ

У статті проаналізовано ресурсно-інвестиційний потенціал української банківської системи та запропоновано низку заходів, щодо подолання наслідків фінансово-економічної кризи шляхом активізації інвестиційної діяльності.

Ключові слова: *інвестиції, інвестиційний клімат, ресурсний потенціал, економічна криза.*

Постановка проблеми. Надмірна інтеграція фінансових інститутів, їх безвідповідальна поведінка на фінансових ринках та непомірні апетити — призвели до надмірного втручання держави у фінансову сферу і економічне життя суспільства. Фінанси перетворилася з системи розподілу грошей у галузь із їх виробництва. Фінансова система фактично не виконує своїх прямих функцій – забезпечувати стабільний грошовий обіг та формувати потоки інвестицій, а банки як інститути фінансового ринку не виконують свого головного завдання, – акумуляція тимчасово вільних коштів та направлення їх в економіку країни. Значна частина цих ресурсів не потрапляє в реальний сектор економіки, а перетікає від однієї фінансової організації до іншої, нарощуючи при цьому значні об'єми доходів від спекулятивних операцій. Така позиція провідних фінансово-кредитних структур спричиняє серйозні соціально-економічні дисбаланси, що призвело до чергової фінансової кризи. Тому автори статті провели комплексний аналіз ресурсно-інвестиційного потенціалу української економіки та запропонували низку заходів щодо подолання наслідків фінансово-економічної кризи.

Залучення нашої країни до процесів глобалізації світової економічної та фінансової системи зумовлює перенесення більшості позитивних і негативних явищ зовнішнього світу в українські умови, що матиме відповідні наслідки для розвитку фінансово-банківської системи.

Зовнішні запозичення та прямі інвестиції стали важливим каналом забезпечення економіки фінансовими ресурсами. Якщо масштаби і структура кредитно-фінансових потоків сприяють підтриманню динамічної рівноваги грошово-кредитного ринку, відповідають стратегічним цілям розвитку економіки, то зовнішні запозичення стають потужним важелем довгострокового економічного зростання. Якщо ж зростання зовнішнього боргу супроводжується накопиченням дисбалансів у життєво важливих для економіки сферах, то політика запозичень може стати джерелом загострення фінансових ризиків та підвищення рівня вразливості економіки до зовнішніх шоків.

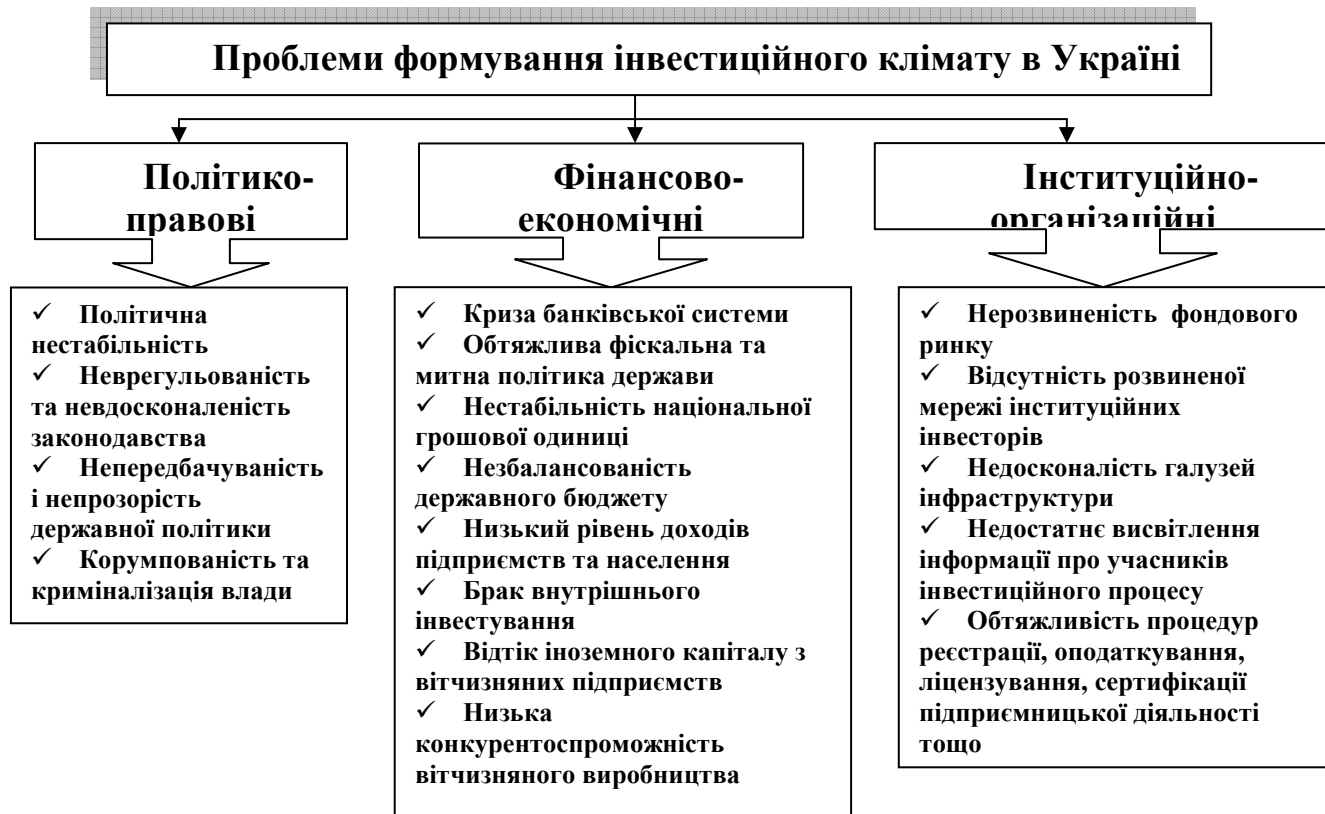
Мета статті. Метою статті є проведення аналізу ресурсно-інвестиційного потенціалу української банківської системи та розгляд заходів щодо подолання

наслідків фінансово-економічної кризи шляхом активізації інвестиційної діяльності.

Виклад основного матеріалу. Взаємозв'язок фінансової кризи і структурних дисбалансів в Україні вимагає детальнішого розгляду. Фінансова система нашої країни не оперує витонченими схемами і пірамідами фінансових інструментів. Причиною цього є відсутність масштабних фінансових ринків, на яких можна привести їх в дію. Це дало підстави деяким експертам прогнозувати, що криза в країні з нерозвиненою фінансовою системою маловірогідна. Але вони не враховували глибинних соціально-економічних чинників нинішньої кризи, головним з яких є взаємозв'язок кризи системності і різкого загострення протиріччя між виробництвом і вжитком. Саме у країнах із слабо розвиненою фінансовою інфраструктурою це протиріччя загострилося найгостріше і виявилось особливо наочно.

Розвиток фінансових ринків тісно пов'язаний з активністю проведення зовнішньоторговельних операцій: платіжний баланс держави являє собою в ідеалі рівновелике поєднання балансу руху капіталів з торговельним балансом. На практиці досягти врівноваженості вказаних двох частин досить важко і платіжний баланс має або позитивне, або від'ємне сальдо [2, с. 37]. Постійна картина від'ємного платіжного балансу (коли імпорт перевищує експорт) сигналізує про кризову загрозу фінансовій системі країни.

Нестабільність та невизначеність законодавства, недостатня захищеність приватної власності, непрозорість фінансового ринку та приватизаційних процесів, бюрократизація державного апарату та надмірне втручання держави в економічне життя – ці та інші проблеми (рис. 1) значно ускладнюють інтеграцію України в глобальну фінансову систему в цілому, та світовий ринок капіталів, зокрема. Вони гальмують приплив не лише іноземних, але й вітчизняних інвестицій, обмежуючи при цьому позитивні імпульси щодо створення конкурентоспроможної економіки.

Рис. 1. Проблеми формування інвестиційного клімату в Україні

Негативно впливають на покращення інвестиційного клімату й інші фактори, найсуттєвішими з яких є: низький рівень капіталізації прибутків підприємств та відсутність економічних та (податкових) стимулів для майбутнього інвестування; неефективне та безсистемне використання амортизаційних фондів; розпорошування інвестиційних бюджетних коштів – спрямування інвестиційного потенціалу приватизації переважно на цілі бюджетного споживання; наявність проблем в корпоративному секторі та незахищеність прав інвесторів; низький рівень торговельної активності на вітчизняному ринку акцій внаслідок того, що контрольні пакети акцій належать великим власникам, які не зацікавлені у додаткових їх випусках; недостатнє висвітлення інформації про емітентів, професійних учасників ринку цінних паперів, ризиків стосовно фінансових інструментів, що перешкоджає оцінці інвестором реальної вартості і потенціалу українських підприємств, прийняттю ним інвестиційних рішень; значні обсяги тіньового бізнесу як основного джерела нелегального накопичення та вивезення капіталу та ін.

Негативні тенденції, що склалися на інвестиційному ринку, на нашу думку, пов'язані насамперед із кризовими процесами в банківській сфері [3, с. 188]. Підтвердженням цієї думки є те, що наприкінці 2009 року основні показники діяльності більшості банків (ліквідність, прибутковість, якість активів) помітно погіршилися. Значний відтік клієнтських ресурсів істотно понизив ліквідність банківських установ і поставили ряд фінансових організацій перед загрозою невиконання зобов'язань. Дії Національного банку України зі стабілізації ситуації на фінансовому ринку не допомогли вирішити глобальну проблему банківського сегменту – відновлення довіри до фінансових

установ, хоча дозволили багатьом банкам уникнути дефолтів в аналізованому періоді.

У 2009–2010 рр. банківські кредитні програми для корпоративного сектору подорожчали порівняно з 2008-м приблизно в 1,5 раза [1]. Зараз відсоткові ставки за кредитами для великих компаній становлять 20–25% річних у гривні (рік тому кредитні відсотки були на рівні 15-17%). Банківські кредити малим та середнім компаніям сьогодні обходяться дорожче, ніж великому бізнесу: від 30% до 50% річних у гривні. Втім, позичальники, які отримують виручку в інвалюті, можуть розраховувати на досить привабливі за нинішніми мірками умови кредитування: 15-17% у євро або доларах (із грудня банки кредитують в інвалюті лише компанії, які мають стабільні валютні надходження) [2].

Нині видача кредитів майже блокована, через надмірно високий відсоток за кредитними операціями 25–30% річних. Тому єдиним можливим інструментом отримання фінансових ресурсів є позички під заставу депозитів. Відсоткова ставка за такими кредитами на 1–4 процентних пункти вище від депозитної ставки. Переваги цих позик очевидні – вони дешевші, ніж у середньому по ринку: за депозитної ставки 20% річних у гривні бізнесмен заплатить за кредитом 21–25%. Середня сума кредиту під заставу депозиту становить від 65% до 90% суми вкладу. Втім, не багатьом бізнесменам вигідно заморожувати гроші на депозитному рахунку лише для того, щоб отримати кредит – та ще й на меншу, ніж вклад, суму. Тому такі депозити користуються популярністю лише в тих підприємців, яким необхідний кредит на короткий проміжок часу (1–3 місяці) при довгостроковому депозиті (півроку-рік). У цьому випадку бізнесмен не втрачає на вкладі: його прибуток становлять відсотки за депозитом на півроку або рік мінус відсотки за короткостроковим кредитом.

Депозити сектору нефінансових корпорацій на початок 2010 року становили 100,0 млрд. грн. За даними таблиці 1 за видами економічної діяльності відбулося зниження темпів приросту депозитів сільськогосподарських корпорацій до 5,6% у річному обчисленні. Депозити промислових корпорацій скоротились на 4,2%, а будівельних корпорацій на 25,6%.

Депозити сектору корпорацій за видами економічної діяльності [4]

Показники	Залишки на кінець періоду у загальному обсязі депозитів, %	Зміна у річному обчисленні, %					
		2009			2010		
		червень	вересень	грудень	січень	лютий	березень
Усього	100	40,5	24,8	23,6	17,5	10,5	2,4
Сільське господарство	7,2	105,1	43,2	33,2	33,5	29,5	5,6
Промисловість	29,3	22,9	18,0	20,8	17,9	0,9	4,2
Будівництво	5,3	40,0	3,8	17,1	22,2	24,7	25,6
Інші види діяльності	58,2	44,8	29,3	30,6	21,3	20,5	9,3

За строками темпи приросту депозитів із термінами залучення до 1 року уповільнились до 3,3%, а депозити строком від 1 до 2 років та більше 2 років зменшились відповідно на 13,8 і 12,0% у річному обчисленні. У березні порівняно з лютим депозити сектору нефінансових корпорацій зменшились на 2,9 млрд. грн., або на 2,8%, що відбулося переважно за рахунок скорочення строкових депозитів. Більшою мірою скоротились залишки коштів на довгострокових рахунках (на 2.3 млрд. грн.), ніж короткострокових, що свідчило про обережну фінансову позицію корпорацій в умовах несприятливого економічного середовища та коливань валютного курсу. Довгострокові депозити зменшились майже за всіма видами економічної діяльності [5]. Залишки за депозитами сектору домашніх господарств на початок 2010 року становили 1934 млрд. грн. Через зниження схильності населення до заощаджень внаслідок зменшення їх реальних доходів та зростання невизначеності щодо розвитку подальшої економічної ситуації темпи приросту депозитів у річному обчисленні знизились у березні до 5.8% порівняно з 11.8% у лютому поточного року. Продовжилось зменшення залишків за депозитами у національній валюті (на 10,9%), а в доларах США та євро тривало уповільнення темпів приросту відповідно до 34,8 і 24,2%. Темпи приросту депозитів зі строками погашення до 1 року та більше 2 років знизились і становили 57,1 і 13,4% відповідно. Депозити строком від 1 до 2 років скоротились на 9,4% у річному обчисленні.

Отже, банківська система, яка відчула брак ресурсів була вимушена не лише обмежити кредитування економіки, але і «боротися за виживання», у тому числі за рахунок зовнішньої підтримки (в основному НБУ) і оптимізації витрат. Результат – українська банківська система, на відміну від країн із розвинутою економікою, не стала істотним джерелом інвестиційних ресурсів для сфери реального виробництва. Незважаючи на деяке посилення ролі банківських кредитів в забезпеченні виробничого сектора необхідними коштами, участь комерційних банків у кредитуванні економічного розвитку носить обмежений характер.

Якщо розглядати в цілому вплив обсягів банківського кредитування на такі макроекономічні показники, як валовий внутрішній продукт, обсяги промислового виробництва, то роль банківського кредиту в забезпеченні темпів економічного росту залишається, як і раніше, низькою. Так, за період з 2003 до 2008 року частка банківського кредиту у валовому внутрішньому продукті змінювалася з 25,68 до 77,22 % відповідно. За видами економічної діяльності (табл. 2), унаслідок погіршення фінансового стану підприємств темпи приросту кредитів уповільнились: у будівництво до 62,7%, у сільське господарство до 52,2% у річному обчисленні, у промисловість до 39,4%. До попереднього місяця кредити, надані сектору нефінансових корпорацій збільшились на 1,9 млрд грн., або на 0,4% після скорочення їх протягом останніх двох місяців (на 0,3 та 1,6% у лютому та січні відповідно). Зростання відбулось переважно за рахунок кредитів, наданих підприємствам транспорту (на 2,7%), переробної промисловості (на 1,7%), сільського господарства (на 1,1%) та будівництва (на 0,4%) внаслідок активізації їх економічної діяльності.

Кредити, надані сектору корпорацій за видами економічної діяльності [4]

Показники	Залишки на кінець періоду у загальному обсязі кредитів, %	Зміна у річному обчисленні, %					
		2009			2010		
		червень	вересень	грудень	січень	лютий	березень
Усього	100	55,4	50,5	70,3	64,4	58,2	50,6
Сільське господарство	6,6	49,4	54,0	76,3	72,4	61,6	52,2
Промисловість	26,8	48,0	43,9	60,1	57,5	45,0	39,4
Будівництво	9,4	83,3	67,6	85,4	72,8	74,8	62,7
Інші види діяльності	57,2	56,5	51,1	72,8	65,9	62,1	54,2

Дуже важливим питанням залишається якість кредитних портфелів банків. Неповорнення кредитів унеможлиблює розрахунки банків із вкладниками, зарубіжними партнерами, особливо враховуючи, що довгострокові кредити, як правило, фінансувалися за рахунок короткострокових депозитних коштів. За даними українських банкірів, на сьогодні проблемним можна назвати кожен восьмий споживчий кредит.

Так, із даних табл. 3 бачимо, що найбільший темп приросту простроченої заборгованості фізичних осіб на початок 2010 р. мають Укрсоцбанк (61,81%) та Банк Форум (52,41%). Також значними темпами зростає заборгованість клієнтів ОТП Банку (44,27%), ПУМБ (45,41%) та Укрпромбанк (40,52%). Найменший темп зростання простроченої заборгованості фізичних осіб має Укргазбанк, який становить 8,53% та Сведбанк (10,11%). Альфа-банк в аналізованому періоді мав зменшення простроченої заборгованості на 126341,18 тис. грн. або 30,06%.

Таблиця 3

Інформація про стан та динаміку неякісної заборгованості фізичних осіб банків, які входять до групи «найбільших» у відповідності до розподілу НБУ, тис. грн. [5]

Банк	Неякісна заборгованість на 01.12.08р.	Неякісна заборгованість на 01.12.09р.	Сума приросту	Темп приросту
Ukrsotsbank	563 338,40	911 523,49	348 185,09	61,81%
ОТП Bank	734 452,72	1 059 558,79	325 106,08	44,27%
PrivatBank	838 509,75	1 048 956,52	210 446,76	25,10%
Raiffeisen Bank Aval	708 515,24	823 028,04	114 512,80	16,16%
Nadra	151 812,85	250 026,30	98 213,45	64,69%
UkrSibbank	278 602,55	355 392,27	76 789,72	27,56%
Swedbank	260 722,48	287 092,46	26 369,98	10,11%
Ukroprombank	55 280,66	77 677,81	22 397,16	40,52%
Forum	40 189,80	61 253,00	21 063,20	52,41%
VTB Bank	182 264,66	201 577,08	19 312,42	10,60%
First Ukrainian International Bank	26 048,15	37 877,68	11 829,53	45,41%
Brokbusinessbank	27 584,89	36 867,60	9 282,72	33,65%
Oschadnybank	44 612,45	50 882,44	6 269,99	14,05%
Ukreximbank	9 675,15	13 068,10	3 392,96	35,07%
Ukrgasbank	37 659,61	40 871,98	3 212,37	8,53%
Finance and Credit Bank	88 408,87	86 489,36	-1 919,51	-2,17%
Alfa-bank	420 354,29	294 013,11	-126 341,18	-30,06%
Prominvestbank	-	25 206,56	-	-

Середній темп приросту неякісної заборгованості по банках, які входять до групи «найбільших» станом на 01.01.2009 року становить 29,92%. Тобто, у ВТБ Банка порівняно з іншими банками в своїй групі якість кредитного портфеля фізичних осіб погіршилась несуттєво – лише на 10,60%.

З даних табл. 4 ми також можемо спостерігати погіршення якості кредитних портфелів фізичних осіб банків, які входять до групи «найбільших», станом на 01.12.2009 року.

Отже, питома вага прострочених та сумнівних кредитів фізичних осіб станом на 01.12.2009 року по найбільших банках в середньому становить 2,91 % і зростає за місяць на 0,39 %. Найбільший приріст мають ОТП Банк та Укрсоцбанк, у яких питома вага заборгованості за грудень 2008 року зросли на 1,41 % та 1,21% відповідно. Питома вага «прострочених» та «сумнівних» у ВТБ Банку становить 2,85% на 01.01.2009 р. і не перевищує середній по банкам показник.

Із метою врегулювання проблемної кредиторської заборгованості було здійснено ряд заходів, насамперед з боку регулятора. Постановою Правління Національного банку України «Про окремі питання діяльності банків» від 5 лютого 2009 року № 49 було спрощено процедуру реструктуризації проблемних кредитів населення. Сьогодні банкам дозволяється самостійно та на власний ризик, з урахуванням фінансового стану позичальників – фізичних осіб, приймати рішення про реструктуризацію наданих їм кредитів. Схожу пільгу Національний банк України запропонував у відношенні до позичальників – юридичних осіб 4 грудня 2008 року, зокрема, банки одержали право пролонгувати кредити товаровиробникам до 1 жовтня 2009 року, не погіршуючи клас позичальників.

Іншими кроками регулятора на шляху врегулювання проблемної кредиторської заборгованості стали рекомендації (під загрозою санкцій) не підвищувати в односторонньому порядку процентні ставки за кредитами, що викликало певні невдоволення серед банкірів, а також запровадження цільових валютних аукціонів з метою задоволення потреб населення та підприємців, що обумовлені необхідністю погашення заборгованості за кредитами, отриманими в іноземній валюті.

У листах-роз'ясненнях Національний банк України попереджає, що необґрунтоване підвищення банком процентної ставки за кредитами буде кваліфікуватись як порушення статті 49 Закону України «Про банки і банківську діяльність» від 7 грудня 2000 року № 2121-III в частині перевірки кредитоспроможності позичальників, наслідком якого є ризик припинення позичальником сплати процентів та неповернення кредиту [6].

Таким чином, такі дії регулятора можна розглядати як часткове перекладання відповідальності на власників і менеджмент, а також як спробу НБУ уникнути вимушеного оперативного втручання (введення в банках тимчасових адміністрацій) в діяльність деяких банківських установ. Крім того, послаблення контролю над якістю кредитових портфелів банків із боку НБУ дозволить окремим банківським установам довше приховувати реальні

проблеми з якістю активів за рахунок самостійної пролонгації банками проблемних позик.

Підсумовуючи, можемо зробити висновок, що сьогодні, як ніколи стають питання:

- стабільності національної валюти та оздоровлення фінансово-банківської сфери;
- упровадження механізмів розвитку державно-приватного партнерства для реалізації суспільно значимих інвестиційних проектів в широкій сфері діяльності;
- стабільності законодавчої системи та передбачуваність регулятивних заходів;
- прискорення ринкової трансформації економіки, подальше здійснення економічних реформ
- концентрації наявних ресурсів у пріоритетних галузях економіки з наступною їх трансформацією в інвестиції;
- зменшення рівня бюрократизації, боротьба з корупцією, дерегуляція підприємницької діяльності;
- залучення інвесторів на умовах укладання угод про розподіл продукції, розвиток концесійної діяльності, створення індустріальних (промислових) парків тощо.

При розбудові банківської системи в цілому, мають бути органічно поєднані усі гілки влади та НБУ. Розвиток банківської системи та виконання нею поставлених цілей і пріоритетних завдань можливі за таких умов, як: забезпечення сталого розвитку економіки держави; усунення диспропорції у структурі та темпах розвитку економіки України та її банківської системи; проведення ефективної макроекономічної політики; збалансованість бюджетної політики, що базується на своєчасній підготовці та затвердженні реальних бюджетів всіх рівнів та їх виконання; розвиток комплексності та системності законодавства з метою усунення колізій та прогалін; розвиток фінансових ринків [7].

Стабільність банківської системи значною мірою залежить від рівня та якості управління ризиками, що притаманні банківській діяльності, найголовнішим з яких є кредитний ризик, зокрема ризик операцій з інсайдерами. На разі чутливість банків до інших ризиків – ліквідності, зміни процентної ставки, валютного курсу – є досить низькою, що навіть за недосконалої практики їх управління, не становить суттєвої загрози для надійності банківської системи.

Таким чином, задля посилення надійності банківської системи, а отже, і покращення інвестиційного клімату в Україні необхідним є:

- забезпечення притоку капіталу до банківської системи;
- покращання якості активів, поживлення роботи щодо повернення проблемної заборгованості;
- нарощування доходності банків, у тому числі за рахунок розширення спектру без ризикових комісійних операцій;

- оптимізації структури витрат банків, зокрема більш виваженого підходу до операційних та адміністративних витрат;
- створення умов та сприяння організації і функціонування життєздатної системи універсальних та спеціалізованих банків;
- консолідації банківського сектору через процеси реорганізації банків, створення банківських об'єднань;
- забезпечення гармонійного співіснування великих банків із малими та середніми банками на основі рівності вимог щодо дотримання ними норм пруденційного нагляду.

Висновки. Такий глобальний масштаб зростання ризиків у досить великому регіоні підвищує ймовірність розвитку кризових явищ навіть при незначних зовнішніх шоках за ланцюговою реакцією поширення процесів «інфікування». Тому на сьогодні, як в масштабах економіки України, так і в масштабах регіону всієї північно-східної Європи великого значення набувають заходи з оперативного моніторингу ризиків корпоративної зовнішньої заборгованості та певних заходів щодо їх зниження.

Розробка цих заходів може відбуватися на основі кількох підходів. Одним із них є захист національної економіки від руйнівних властивостей глобалізації за рахунок вибудовування бар'єрів і зменшення відкритості економіки для зовнішніх товарних і фінансових потоків. Вадю цього шляху є консервація неконкурентоспроможності і втрата вигід від глобалізації. Другим підходом є здійснення поступових процесів лібералізації, комбінованих із випереджаючим розвитком інституційної структури, яка б стимулювала інвестиційну та інноваційну діяльність у реальному секторі. Це дало б змогу переорієнтувати потоки зовнішніх фінансових ресурсів і спрямувати їх на підвищення конкурентоспроможності, економічне зростання і розвиток властивостей економіки щодо безкризового поглинання зовнішніх шоків.

Список використаних джерел:

1. Капітальні інвестиції за 2010 рік / Експрес-випуск Державного комітету статистики України. [Електронний ресурс]. – Доступно з: <<http://www.ukrstat.gov.ua>>.
2. Осадчий Є.С. Вплив іноземного капіталу на економічні процеси в Україні / М.І. Диба, Є.С. Осадчий. // Фінанси України. – 2009. – № 11. – С. 35–46.
3. Власюк Н.І. Світова фінансова криза та її вплив на економіку України // Н.І. Власюк, Ю.В. Килин // Науковий вісник НЛТУ України. – 2010. - № 20.4. – С. 184–188.
4. Бюлетень Національного банку України. – 2010. – № 12.
5. Оперативна інформація Асоціації банків України. [Електронний ресурс]. – Доступно з: <<http://www.aub.com.ua>>.
6. Оперативні матеріали інформаційного агентства УНІАН. [Електронний ресурс]. – Доступно з: <<http://www.unian.net/ukr/news/news-302703.html>>.

7. Агентство Moody's понизило кредитний рейтинг України. [Електронний ресурс]. – Доступно з: <<http://www.rbc.ua/rus/finance/2009/05/13/542666.shtml>>.

Подано до редакції 25 жовтня 2011 року

Дыба М.И., Осадчий Е.С.

Влияние экономического кризиса на инвестиционный климат в Украине

В статье проанализировано ресурсно-инвестиционный потенциал украинской банковской системы и предложен ряд мероприятий, относительно преодоления последствий финансово-экономического кризиса путем активизации инвестиционной деятельности.

Ключевые слова: *инвестиции, инвестиционный климат, ресурсный потенциал, экономический кризис.*

Dyba M.I., Osadchyj E.S.

Influence of economic crisis is on an investment climate in Ukraine

In the article resource-investment potential of the Ukrainian banking system is analyzed and the row of measures is offered, in relation to overcoming of consequences of economy-financial crisis by activation of investment activity.

Keywords: *investments, investment climate, resource potential, economic crisis.*

Дыба Михайло Іванович – доктор економічних наук, професор кафедри менеджменту банківської діяльності Київського національного економічного університету.

Осадчий Є.С., старший викладач кафедри менеджменту банківської діяльності КНЕУ імені В. Гетьмана.